

УДК947.7"18"+378.4(477-25)(+162.1)

Кафтан М.В.

СПРОБИ РЕАНІМАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ТЛІ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СИТУАЦІЇ 1845-1855 РР.

У статті розглядається розвиток польського студентського руху в Київському університеті протягом 1845-1855 рр., зокрема таємних товариств (гмина Нагурного, "Друзі люду", товариство Мілковського), та його зв'язок із попередніми студентськими угрупованнями в університеті та революційним рухом у Польщі.

Джерельна база з польського студентського руху є досить великою. В Центральному державному історичному архіві України в Києві є документи, що стосуються діяльності розкритих таємних студентських товариств - доноси, протоколи допитів, конфісковані документи (програми, прокламації тощо). Важливою також є інформація, що міститься в листуванні урядовців - Уварова, Васильчикова та ін. Менш офіційні, але часом більш докладні дані можна отримати, ознайомившись зі спогадами колишніх студентів університету, учасників таємних товариств [1]. Джерела, що стосуються історії студентського руху 1856-1863 рр., частково опубліковані [2].

Зародження організованого польського суспільно-політичного руху в Київському університеті відбулося майже одночасно зі створенням самого університету, що повинен був стати інтелектуальною фортецею поблизу воєнної, тобто здійснювати на практиці русифікаторську політику та вести боротьбу з духом Польщі на теренах Російської держави.

Ще в 1834 р. виникло товариство "Віра, Надія, Любов", яке очолив К.Мошковський, палкий прихильник визволення Польщі. За дорученням Київського комітету "Віри, Надії, Любові" П.Боровський створив в університеті осередок цієї громади, який було розгромлено у 1838 р.

Після ліквідації таємних студентських організацій в університеті не було можливості для відродження організованої діяльності для студентів-поляків.

В 1845 р. студент Натурний утворив зародок таємної "корпорації" серед студентів, що походили з Волинської губернії (гмину). Метою цієї організації була співпраця для підтримки польської справи через взаємну самоосвіту в народнім дусі і водночас поширення самоосвіти в школах, серед родичів. Після цього планувалася підготовка пропагандистів для народу.

В 1847 р. Нагурний помер від холери. Під час похорону товариші Нагурного виголосили палку промову. Під її впливом до гмини приєдналися студенти-литвини, які утворили литовський підрозділ гмини. Між поляками та литвинами майже відразу виникли гострі суперечки. Деякою мірою вони були спричинені тим, що польська частина гмини складалася чи не винятково зі студентів аристократичного походження, в той час як її литовська частина була більш "пролетарською". Волиняни дотримувалися ультракатолицьких переконань, а серед литвинів переважали демократичні та раціоналістичні тенденції. Навіть призначення на роль голови гмини Козачинського, людини надзвичайно врівноваженої та розумної, не могло врятувати ситуацію. До того ж, в кінці 1848 р. через активну діяльність Бібікова було викрито сам факт існування гмини. Деякі студенти були заарештовані. На них чекала сумна доля - заслання або розжалування в солдати. Книги з бібліотеки гмини переховували в різних квартирах. Там, де господарями були польки, майже завжди на горіщах була захована заборонена література. В 1850 р. помер Козачинський, і гмина припинила своє існування. Ще раз вона заявила про

Кафтан М.В.

себе тільки в 1857 р., і особливо - під час повстання 1861 р.

Основним недоліком створення гмини була відсутність чітко окреслених організації та ідеології.

Одночасно з гминою, аристократичним польським студентським угрупованням, існувало ще одне таємне польське товариство. Виникло воно на межі 1846-1847 рр. На чолі організації став Мілковський, до ініціативної групи входили Постепський, Варинський, Коперницький, Шумовський, Корейва. Статут передбачав запровадження в Російській імперії демократичних засад, скасування кріпацтва. Планувалася пропаганда підготовки до повстання. Проте загалом діяльність таємного товариства зводилася до створення проектів та попередньої підготовки до їх здійснення, за визначенням Яна Табеса, - "метушні" [3]. В 1848 р. Мілковський втік до Галичини. Саме через це загальне суспільне пожвавлення 15 березня 1848 р. урядом було видано секретну постанову про таємний нагляд за учнями та студентами під назвою "Про заходи для охорони навчальних закладів від шкідливого впливу сучасних подій в Західній Європі" [4].

Після 1848 р. гр. Уварова замінив новий міністр освіти кн. Ширинський-Шихматов. Університетська автономія, отримана завдяки статуту 1835 р., була майже знищена.

Наприкінці 1849 р. "реформа" вищої освіти фактично завершилась. Всі неблагонадійні викладачі та студенти були виключені з університету. Навчальна програма - вихолощена, багато предметів взагалі вилучено як шкідливі або такі, що заважають вивченню профільних. Розвиток науки припинився, настав майже десятилітній період стагнації.

На початку 1850 р. російські університети отримали нові інструкції, за якими вони зобов'язувалися слідувати за змістом навчальних програм, аби уникати "крамольних" думок. Головна увага, згідно зі студентськими правилами 50-х років, приділялася тому, що студенти "должны иметь наружную выправку, отличаться красивыми телодвижениями, грациозной походкой, хорошими манерами, чтобы посещали и умели себя вести в порядочном обществе"[5].

Зрозуміло, що під таким контролем існування будь-яких студентських товариств, офіційно затверджених або принаймні напівлегальних, було неможливим. Проте в 1850 р. все таки виникає ще одне таємне товариство,

яке проіснувало досить довго, - "Друзі людства". Його засновниками стали Ю.Котковський, Й.Розенталь, Л.Совінський, К.Креховецький та ін. Збирались студенти на квартирі Е.Волянської. Велику увагу приділяли читанню та обговоренню творів Т.Г.Шевченка, А.Міцкевича. Обмірковували промову М.Бакуніна, присвячену річниці польського повстання 1830 р., твори Л.Совінського, Ю.Котковського, Й.Розенталя. Члени гуртка обговорювали також заборонені питання: про стан селян, Кримську війну, погляди польських революціонерів. Ці дискусії проходили в дусі "Спілки", оскільки членами товариства були й колишні учасники гуртка Гордона: Петрашкевич, що повернувся з Кавказу, Глушецький, який вийшов з тюрми, Русковський, що повернувся з каторги. Обговорювали війну та бажали поразки царизму "на суше, на море - везде, во всех делах и положениях". Відповідно, вони прагнули "сообразно с такими мыслями возбуждать народ действовать" [6].

Поступово виокреслилися основні завдання товариства:

1. Використати поразку царизму в Кримській війні для його повалення;
2. Підготувати селянське повстання, дати народу повну свободу та зробити його щасливим;
3. Домогтися відновлення незалежності Польщі.

Із слідчих документів видно, що студенти переодягались у селянський одяг, йшли в села та вели антиурядову і антивоєнну пропаганду (Котковський, Совінський, Качковський) [7].

У розповсюдженні нелегальної літератури значна роль належала книготорговцю Ф.П.Люббе, австрійському підданому, який перевозив книги за маршрутом Польща-Бердичів-Київ. У Києві він передавав книжки Й.Розенталю, а той у свою чергу віддавав їх Волянській.

Наприкінці 1854 р. уряду стало відомо про існування товариства. Після несподіваного обшуку на квартирі Волянської знайшли рукописні вірші - "Білий орел" та "Молитва поляка", заборонені царською цензурою. Розпочалися арешти, але Волянська та Совінський встигли залишити місто.

Розкриття товариства та арешти збіглися у часі з масовим селянським повстанням у Київській губернії - так званою "Київською

козаччиною". Студенти університету дуже бурхливо зреагували на це повстання. На стихійних зібраннях вони планували приєднатися до селян, були спроби очолити селянський рух (місія Й. Розенталя).

Коли на престол сів Олександр II, в країні настала політична відлига. З 1855 р. обмеження доступу в університети для різночинців було скасовано, внаслідок чого в усіх університетах почало пробуджуватися суспільне життя.

Таким чином, протягом 1845-1855 рр. спостерігаємо нове піднесення студентського руху. Цей злет стався в основному завдяки ре-

волюції 1848-1849 рр., що піднесла на новий рівень національно-визвольну боротьбу, довела необхідність цієї боротьби. Нові таємні організації не мали значного впливу ані всередині університету, ані поза його межами, але вже саме їх існування в період терору та утисків є доказом того, що студенти-поляки не відійшли від ідеалів своїх попередників і так само палко прагнули визволення Батьківщини. Діяльність гмини Нагурного та "Друзів людства" стала об'єднуючою ланкою між "конарщиками" та новими угрупованнями, що виникають у другій половині 50-х років.

1. З іменем Св. Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників: У 2 кн. - Кн. 1-2. - К.: Київський університет, 1994.

2. Общественно-политическое движение на Украине в 1856-1862 гг.: Сборник документов. - Львов: АН УССР, 1963. - 460 с.; Общественно-политическое движение на Украине в 1863-1864 гг.: Материалы и документы. - К.: Наук, думка, 1964. - 550 с.; Powstanie styczniowe (1863): Materiały i dokumenty. Dokumenty Komitetu Centralnego Narodowego i Rządu Narodowego. 1862-1864. - Wrocław: Ossolineum, 1968. - 662 s.

3. *Tabis J.* Polacy na uniwersytecie kijowskim. 1834 - 1863. - Kraków, 1974. - S. 67.

4. ЦДІАУ. - Ф. 707. - Он. 261. - Спр. 6, ч. 1-2.

5. *Мельгунов С.* Из истории студенческих обществ в русских университетах. - М.: Издание журнала "Правда", 1904. - С. 49.

6. ЦДІАУК. - Ф. 442. - Он. 804. - Спр. 135. - Арк. 30.

7. Там само. - Арк. 105.

Kaftan M.V.

ATTEMPTS OF REANIMATION OF THE POLISH STUDENT'S SECRET SOCIETIES ON A BACKGROUND OF A REVOLUTIONARY SITUATION 1845-1855

In the article the development of the Polish student's movement at the Kiev university is examined during 1845-1855, in particular of secret societies, and their connection with the previous student's associations in the university and with revolutionary movement in Poland.